

Mary Wollstonecraft a természetes lock-iánus nönevelésről* (Original Stories, 1788)

ANTAL Éva

Eszterházy Károly Egyetem, Eger
antal.eva@uni-eszterhazy.hu

DOI: 10.18427/iri-2019-0059

Mary Wollstonecraft (1759-1797), brit feminista, moralista és pedagógus, aki alapított leányiskolát, maga is tanított, dolgozott nevelőnőként, később egy londoni kiadónál szerkesztői munkát végzett, és francia nyelvű szövegeket fordított. Művei között találunk korai női *Bildungsromant* (*Mary és Maria* regényei), gyermekkönyvet (*Original Stories*), rövid nevelésről szóló észrevétel-gyűjteményt (*Thoughts on the Education of Daughters*, 1787), és hosszabb értekezéseket *Az emberi jogok védelmében* (*A Vindication of the Rights of Men*, 1790) és *A nő jogainak védelmében* (*A Vindication of the Rights of Woman*, 1792) címmel – ez utóbbi tekinthető Wollstonecraft főművének. Elméleti műveiben a korban nagy hatású gondolkodókkal polemizálva védi meg a nőnevelés létjogosultságát. Korai műve, az *Eredeti történetek a való életből* (*Original Stories from Real Life*, 1788) című gyerekeknek szánt, nevelő célzatú könyvecske, mely John Locke *Gondolatok a nevelésről* (*Some Thoughts Concerning Education*, 1693) írásának és Jean-Jacques Rousseau *Emiljének* (*Emil, avagy a nevelésről*, 1762; 1763-ban angolul) hatását tükrözi, pontosabban a két filozófus gyermeknevelésről vallott nézeteit alkalmazza a leánygyermekképzésénél igen határozott protestáns keretbe foglalva (Taylor 2003:34).

Az *Eredeti történetek* két tinédzser korú lány – a tizennégy éves Mary és a tizenkét éves Caroline – képzésének gyakorlatát mutatja be lépésről-lépésre huszonöt fejezetben. Anyjuk halála után apjuk magánnevelőnőt fogad melléjük, és Mrs. Mason a természetben, kint a parkban sétálva oktatja és neveli a leányokat protestáns szellemben, elbeszélgetve velük az emberi jellem és az önismeret kérdéseiről, a szépség, a boldogság mibenlétéről, a másokkal szembeni tisztelet és odaadás fontosságáról, valamint az állatok szeretetéről. Minden egyes „lecke” adott problémát jár körül, melyet a nevelő nő példázatos történetekkel támaszt alá, tesz

* A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatta.

érzékletessé. Szerzői bevezetőjében Wollstonecraft utal arra, hogy a gyerekeknél a tudás átadásában a példák „egyenesen az érzékenyhez és a szívhez szólnak”, és később a mesékből levont erkölcsi tanulság is a nevelő segítségére lehet a gyermek gondolkodásának fejlesztésében (Preface, xviii-xix).¹ John Locke maga is kiemeli a példák fontosságát a nevelésben, mivel a gyermekeket nehéz szabályokkal rávenni a jó cselekedetek megtételére. A *Gondolatokban* írja, hogy „mindazon utak, módok közül, amelyekkel gyermekeket oktatni, erkölcsüket formálni lehet, a legegyszerűbb, legkönnyebb s leghathatósabb, hogy példával mutassuk nekik mindazt, amit tenniük avagy kerülniük kell” (Locke, 1914:96).² Ugyanakkor, az érzelmi hatás mellett a példázatok megvitatásakor, Wollstonecraftnál a gyermek nyiladozó értelmére épít – nála is a gyermek „eszese lény” (Locke, 1914:68).

Wollstonecraftnál a lányok erényes és boldog életre való nevelése az állatok szeretetével veszi kezdetét. Minden élőlény Isten teremtménye, aki gondját viseli minden gyermekének. Így az állatok kínozása, a velük való kegyetlen bánásmód, vagy éppen a férgek, bogarak eltiprása és a madarak megölése a gonosz maga. Ellenben a „jószág elsősorban azt jelenti, hogy ne okozzunk fájdalmat semmilyen élőlénynek; [...] és annyi örömet adjunk, amennyit tudunk” (p. 3). A lecke végén, melynek során a természet szépségeinek csodálata mellett ellenpéldaként hozott állatkínzó történetekkel botránkoztatja meg a lányokat a nevelőnő, dicséret illeti a tanulókat, akik Isten tanítását követve „értelmes lényekként jót cselekedtek”, mikor megmentettek egy törött szárnyú madarat és annak fiókait (p. 5.). A gyermekek képzése gyakorlatiasan zajlik, és a jólelkűség megtapasztalása lenyomatot hagy a gyermeki szívekben, mint a viaszba nyomott mintázat, mondja Mrs. Mason (p. 8) – vagy mint az üres, fehér papírra írott szavak, ha Locke *tabula rasa* metaforáját idézzük fel. Az állatok társként elfogadása több történetben is megjelenik, például az őrült Robinéban, aki miután elveszíti népes családját, feleségét és gyermekeit, csak a kutyájára számíthat, majd az állat is elpusztul, és bánata elemészti.³ Erőteljesebb társadalomkritika bújik meg a Bastille-ba zárt rab történetében, akinek a börtönőr eltapossa egyetlen barátját, egy pókot. Ám a történelmi események és a korrajz nem érdekli a lányokat; a nevelőnő, úgy tűnik, pusztán a gyerekek érzelmeire kíván hatni.

Mrs. Mason számos története az elkényeztetett, viselkedni nem tudó leányok boldogtalan életét mutatja be beszédes nevű karakterekkel: van itt hirtelen haragú (Jane *Fretful*, vö. „ingerlékeny”, pp. 15-18), rosszul

¹ Tanulmányomban végig a mű 1906-os kiadását használom, a zárójelben megadott oldalszámok erre a szövegre vonatkoznak. A mű magyarul nem olvasható, így minden idézett szövegrészlet a saját fordításom.

² Wollstonecraft lockiánus és rousseau-ista kötődéseiről lásd Natalie F. Taylor Wollstonecraft filozófiájáról szóló remek könyvét (*The Rights of Woman as Chimera: The Political Philosophy of Mary Wollstonecraft*, 2007). Sajnálatos módon a korai *Eredeti történetekről* nem esik szó a monográfiában.

³ William Blake készített egy hatodik illusztrációt is Wollstonecraft írásához, mely pontosan Robin kétségbeesését, két utolsó halott gyermekét és szeretett kutyáját ábrázolja egy zárt, cellaszerű szobában.

öltözött (Mrs. Dowdy, vö. „slampos”, pp. 48-49), és hazudozós (Lady Sly, vö. „alattomos”, pp. 21-23). A mindennapi rutin kialakításánál és betartásánál fontos, hogy értelmes tevékenységgel foglalják el magukat a leányok. A házkörűli teendők elsajátítása, az esetek megsegítése mellett van idejük rajzolni, zenélni tanulni, és olvasni. Ugyan minden hasznos elfoglaltság edzi és élesíti az elmét, az olvasás a tudás megszerzésének kitüntetett útja, mert „érzelmekeket generál, melyeket az értelem tart ellenőrzése alatt” (pp. 54-55). Mrs. Mason a kortárs gyermekíró Mrs. Trimmer *Nagyszerű történeteit* (vö. *Fabulous Histories* 1786) adja ki napi olvasnivalónak, és végül is a nevelőnő összes története és maga az *Eredeti történetek* fiataloknak szánt példázatok – épületes olvasmányok. Mondhatnánk, kitalált irodalmi narratívák, ám mindhárom szerző ragaszkodik ahhoz, hogy történeteinek forrása a környező világ, és így képesek az írások a való életre nevelni olvasóikat. Mrs. Mason búcsúzóul átnyújtja történeteinek gyűjteményét a lányoknak – a könyv keletkezéstörténetének köre bezárul (p. 87).⁴

A lányok nevelésében ugyancsak fontos a kezdetektől fogva, hogy ne hazudjanak a gyermekek, kerüljék a valótlanosság állítását, a hamisságot az élet minden területén. Az igaz ember / nő ismérve az igazság szeretete természetből fogva meghatározó kell legyen, mivel a lélek szépségét és annak erényét az ember jósága és becsületessége keretezi. Így – összhangban a nevelőnő protestáns etikájával – „hazudni bűn, amiért büntetés jár”, jelenti ki Mrs. Mason, bár nem közli, milyen formában bünteti majd a leányokat (p. 25). Az igazi úrinő, a nemeslelkű hölgy (*gentlewoman*) példája Mrs. Trueman (vö. „igaz ember”), aki méltóságteljes, őszinte és egyszerű módon éli erényesen jóakarató életét, míg vele szemben Lady Sly (vö. „alattomos”) sosem járt egyenes úton, és ugyan a felsőbb körökhöz tartozik, ez nála „csak társadalmi állapot, nem jár valódi méltósággal” (pp. 22-23). Locke úriember, *gentleman* koncepciójának hatására a nemesség, a jámbor nemeslelkűség (*gentleness*) eszménye központi a műben. Mrs. Trueman és lelkész férje „nemes emberek”, de nem a vagyonuk vagy társadalmi rangjuk biztosítja előkelőségüket. Ugyanakkor a lockiánus elgondolással összhangban, a házaspár művelt, van ízlésük a művészetek terén, és otthonuk a boldogság szigete.

A temperamentum kordában tartása, a düh- és egyéb érzelmi kitörések elfojtásának gyakorlata már kisgyermek kortól a nevelő feladata kell legyen. Ahogy Locke is írja a lélek korai képzéséről:

„A test ereje, edzettsége elsősorban a viszontagságok elviselésében nyilvánul meg, ugyanabban nyilvánul meg a lélek ereje is. És minden erénynek, érdemnek alapja, lényege az, hogy az ember meg tudja

⁴ Az olvasás tevékenysége kitüntetett szerephez jut a nők nevelésében, és a felvilágosodás nagy gondolkodói – például Rousseau, Burke, Locke, Kant – óva intették az ifjakat a fiktív történetek és a románcok komolyan vételétől. Wollstonecraft maga is több művében kritizálja korának íróit: *Mary* című regényében vagy a *Gondolatok a leányok neveléséről* című írásában (Wollstonecraft, 2014:48-56), és *A nő jogainak védelmében* értekezésében is ír a szentimentális regények káros hatásáról (Wollstonecraft, 2004:228-229).

tagadni vágyait, szembe tudjon szállani hajlamaival és csak azt tegye, amit értelme, legjobb belátása diktál neki, ha mindjárt hajlama másfelé vonja is.” (Locke, 1914:59)

A testedzés ugyan direkt módon nem jelenik meg Wollstonecraft művében; igaz, a szereplők sokat sétálnak a szabadban és Mrs. Mason a fizikai fájdalom elviselését testi és lelki gyakorlatnak tartja (pp. 78-79). Ugyanakkor a kislányok jellemével és azok hibáinak javításával több lecke, beszélgetés is foglalkozik. A VII. fejezetben előadott példabeszéd a tulipán magáért való szépségéről és a rózsza hasznosságáról nem csak a külső és a belső szépség kérdését járja körül, hanem a két leány karaktere közti különbséget tematizálja. Mary gyors észjárású és a mély érzésű, míg Caroline szép és jólelkű. Ám az okos Mary előszeretettel nevet ki másokat, a szolgálkkal is lekezelően bánik, valamint rendszeresen elkésik, és halogatja tennivalóit. A bájos Caroline büszke szépségére, gyakran viselkedik hiú módon és még falánk is. Mrs. Mason rendszeresen szembesíti a lányokat viselkedésük defektusaival, így egy idő után a lányok odafigyelnek ezekre, és szépen-lassan megtanulják kontrollálni saját magukat, hiszen „a társadalomban az erényes élet [...] elfojtással jár” (*self-denial*, p. 39). A szülői és nevelői felügyelet elfogadásával a gyermekek képesek önkontrollt – önmegtagadást – tanulni, miközben elméjük „fehér lapja” a gyakorlati képzés során íródik tele összhangban Locke *tabula rasa* koncepciójával. Az *Eredeti történetek* végén Mrs. Mason útjára bocsájtja tanítványait, akik sokat változtak:

„Caroline szép vonásait az értelem hatotta át, míg a jóindulat életteli ragyogást adott tekintetének, melytől az szebb és ígézőbb lett. [...] Mary ítélőképessége napról napra megerősödött; pontosabban, ahogy a lány egyre többet tapasztalt, lendületes érzései bevésték eszes következtetéseit elméjébe.” (pp. 79-80)

A nevelőnő kérésére a lányok ezután őszinte levelekben számolnak be érzelmi és értelmi fejlődésükről – mintegy innentől saját magukat ellenőrizve (*monitoring*, Richardson 2002:31).

Az *Eredeti történetek* példázatai néhol morbid és rendkívül szomorú valójában felnőttek szánt „anti-mesék” – gondoljunk csak az örült Robin szerencsétlenségére, a tengerész Jack sztoikusán túrt szenvedéseire, a wales-i hárfás bánatára, Charles Townley eltékozolt életére vagy éppen a londoni szegény családok horror-történeteire (p. 85); a férfiak mind borzasztó véget érnek. Jogosan tesszük fel a kérdést: milyen nevelőnő képes ilyen történetekkel kínozni a tizenéves lánykákat? Az *Eredeti történetek* elszánt főhősnője, Mrs. Mason tényleg hiszi, hogy a való életből vett példázatok megvitatása során a lányok érzelmi fejlődése irányítható, míg elméjük „az igazság és a jóság” elfogadására formálható (ahogyan ez a mű hosszú alcímében olvasható).⁵ Mrs. Mason alakja, írja az 1906-os

⁵ A teljes cím így hangzik: *Eredeti történetek a való életből; beszélgetésekkel, melyek célja az érzelmek szabályozása és az elme formálása az igazság és jóság elérése*

kiadás szerkesztői előszavában E.V. Lucas, kérlelhetetlen moralista és racionalista, „a brit matróna” prototípusa, aki híjával van minden női bájnak és kedvességnek (*Editor's Introduction*, pp. x-xi). Valóban a *Történetekből* megismert nevelőnő alig mosolyog, és csak egyszer, mikor a hárfás játékát hallgatja, enged utat érzelmeinek. Keresztény sztoicizmusában mintha az összes szereplő felett állna: nem fél a vihartól és a haláltól - „Isten vigyáz ránk”, hirdeti (p. 33). A két leány tart tőle, tekintetétől, rosszálló arc kifejezésétől, és a könyvben a legnagyobb dicsőítést, mikor egyszer barátjának nevezi Mary-t annak jó magaviseletéért (p. 40). Ugyanakkor segíti a szegényeket, odafigyel az elesettekre, és szereti barátait, ápolja szerettei emlékét. Az általa előadott szenvedéstörténetekhez hasonlóan saját élete is sorscsapásokkal teli, hiszen korábban elveszti férjét és leánygyermekét.

Wollstonecraft nevelőnője különleges nőalak, ám az olvasó mégis úgy érzi, némi embertelen kegyetlenség övezi a tökéletességre törekvő eszményi magánnevelőnő módszereit.⁶ Lucas nem csak szigorúságát emeli ki, hanem kijelenti, hogy a korai mű egyenesen ballépés a szerző pályáján (*Editor's Introduction*, p. xiii). Az igaz, hogy későbbi műveiben Wollstonecraft elveti a „maszkulin” hangú kioktatást, a nevelési kézikönyvek (*conduct books*) és a tanácsadó könyvecskék stílusát, de el kell fogadnunk, hogy ez a műfaj is fontos állomás a szerző saját fejlődésében (Jones 2002:119). Mi mást várhatnánk egy nevelésfilozófiai szerzőtől, aki végig az őszinte és autentikus életet hirdeti, mint hogy maga is képes legyen változni, és az önmegettagadás vagy önmeghaladás révén fejlődni? Ha így tekintünk a korai művek, a *Gondolatok a leányok neveléséről* és az *Eredeti történetek* írójára, akkor kijelenthetjük, hogy Mrs. Mason jó munkát végzett.

A kötet illusztrációit a szerző kortársa és barátja, William Blake készítette. Blake a *Történetek* első értő olvasója, és rézkarcai látványosan emelik ki a radikális gondolkodású Wollstonecraft nevelés-koncepciójának lényegi mozzanatait. A romantikus költő-művész által készített öt képből kettő ábrázolja a nevelőnőt, Wollstonecraft alteregóját (a szerző öltözködésére jellemző jegyekkel, csúcsos kalapban és főkötőben, egyszerű szabású ruhában), aki a két leánnyal a szülői házat elhagyva sétára indul, illetve ahogy a természetben töltik idejüket (lásd Ill. 1. és 2.). „Nézzétek, milyen pompás reggelünk van. A bogarak, a madarak, és minden állat boldog, hogy él” – mondja a nevelőnő a könyv nyitóképében (Ill. 1.), és széttárt karjai az új világ megmutatása feletti örömet érzékeltetik, míg a leányok elragadtatott lelkesedéssel lépnek ki házuk ajtaján. A másik, a sétáról

érdekében (*Original Stories from Real Life; with Conversations Calculated to Regulate the Affections, and Form the Mind to Truth and Goodness*).

⁶ A könyvben a falusi szegény iskola tanítónőjét is megismerjük, akinek egyébként Mrs. Mason szerzett állást és így megélhetést, ám a privát és intézményes oktatás közötti különbségekről nem olvashatunk (XVIII. fejezet).

visszatérő csoportot ábrázoló illusztráción (Ill. 2.) pedig jól látszik, az egyik leány inkább maradna a természetben, a másik – arccal a ház felé – megadóan bújjik Mrs. Masonhoz, mintegy elfogadva, hogy a történetekből levont tanulságok hosszú távon a társasági életben segítik majd boldogulását. A kiválasztott idézet szerint: *„Nyugodj meg, gyermekem, emlékezz arra, hogy mindig jót cselekedj úgy, ahogy ma is tetted.”*⁷

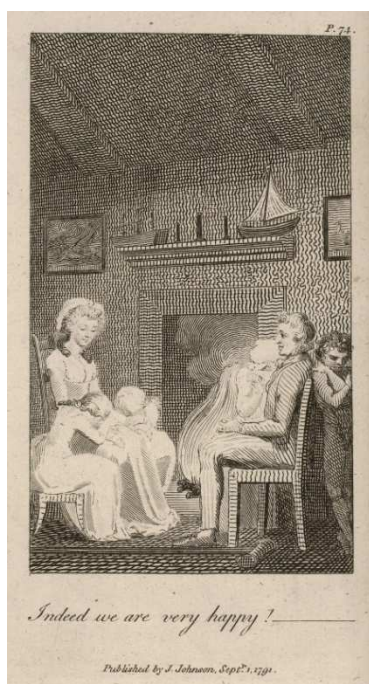
Ill. 1

Ill. 2

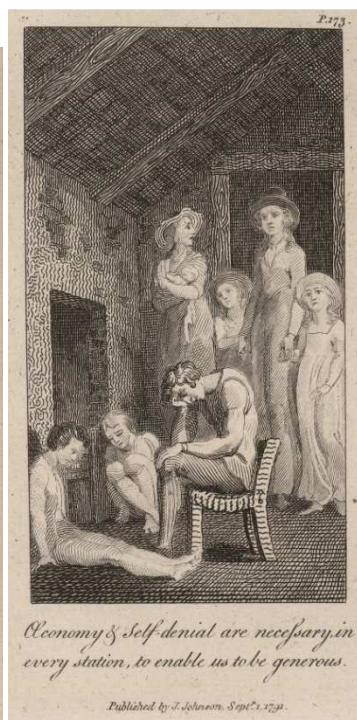
A szabadban eltöltött tanulóórák ellenpontjaként két illusztráció mutatja be, milyen az élet a szegénységben élők lakhelyén (lásd Ill. 3. és 4.). A természetes nevelés nyitottságot és kitarulkozást sugalló képeivel kontrasztban ez a két rézkarc a bezártság és a levertség hangulatát jeleníti meg. Az egyikben a többszörös hajótörést szenvedett, meggyomorodott és félvak tengerész Jack otthona és családja látható, akinek története arról tanúskodik, hogy még szerencsétlenségében is másokon segített a jólelkű férfi. Igaz, meglehetősen ironikusan hangzik a kiemelt idézet képaláírásként az illusztráció alatt: *„És, csakugyan, nagyon boldogok vagyunk!”* Míg a másik rajzon, mely egy szegény londoni családot ábrázol, az alábbi tanács olvasható: *„Mértékletességre és önmegtagadásra van szükség az élet minden területén, hogy nagylelkűek lehessünk”* – a tanács a leányoknak szól egyébként. Mindkét illusztráció sorsukba beletörődő és enervált alakokat mutat, egyedül a nevelőnő karaktere sugall némi reményteli függetlenséget. A rajzokon a merev, keretező gerenda-vonalak és a szobabelső részleteinek aprólékos mintázata nem csak a korabeli családi és társasági élet kötöttségeit illusztrálja, hanem a szerző és az illusztrátor társadalom-kritikáját is

⁷ Az általam felhasznált két-két illusztráció mellett egy ötödik rajz – talán a legszebb Blake-től – a nevelőnő és a zenész találkozását ábrázolja, melyet most nem elemzek.

összegzi: az egyén csak a korlátok elfogadásával és önfeladással lehet boldog. Míg William Blake az emberek szenvedéseinek okát a racionalitás térhódításában kereste, és a képzelőerő felszabadításában találta meg a kiutat későbbi műveiben, addig Mary Wollstonecraft a nők elnyomásában látta a bajok forrását, ahogyan erről majd főművében, *A nő jogainak védelmében (A Vindication of the Rights of Woman, 1792)* értekezik, és ott már konkrét reformjavaslatokkal is szolgál.⁸

III. 3

III. 4

Irodalomjegyzék

- Jones, Vivien (2002). Mary Wollstonecraft and the Literature of Advice and Instruction. In Johnson, Claudia L. (szerk.), *The Cambridge Companion to Mary Wollstonecraft* (pp. 119-140). Cambridge: Cambridge University Press.
- Locke, John (1914). *Gondolatok a nevelésről*. [Ford. Mutschenbacher Gyula]. Budapest: Stephaneum R.T. Nyomda, Katholikus Középiskolai Tanáregyesület.
- Richardson, Alan (2002). Mary Wollstonecraft on Education. In Johnson, Claudia L. (szerk.), *The Cambridge Companion to Mary Wollstonecraft* (pp. 24-41). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rousseau, Jean-Jacques (1997). *Emil, avagy a nevelésről*. [Ford. Győri János]. Budapest: Papyrusz Book.
- Taylor, Barbara (2003). *Mary Wollstonecraft and the Feminist Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Natalie Fuehrer (2007). *The Rights of Woman as Chimera: The Political Philosophy of Mary Wollstonecraft*. New York & London: Routledge.

⁸ Lásd erről megjelenés előtt álló tanulmányom „*Irónia és Bildung: 18. századi brit női neveléskritikák (Wollstonecraft, Edgeworth és Macaulay)*” címmel.

- Wollstonecraft, Mary (1906). *Original Stories with Five Illustration* by William Blake, with Introduction by E.V. Lucas. London: Henry Frowde.
- Wollstonecraft, Mary (2014). *Thoughts on the Education of Daughters*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wollstonecraft, Mary (2004). *A Vindication of the Rights of Woman*. Harmondsworth: Penguin Books.

Az illusztrációk forrása:

- Blake, William. 1791. Mary Wollstonecraft, *Original Stories from Real Life*. London: J. Johnson.
- <http://www.blakearchive.org/copy/bb514.3?descId=bb514.3.comb.01>
és <https://www.bl.uk/collection-items/mary-wollstonecrafts-original-stories-from-real-life-with-engravings-by-william-blake>